

СТАРИ И НОВИ ЗНАЧЕЊА ВО ЕДНА ЛЕКСЕМА

Лидија Тантуровска

*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје,
Македонија*

Sometimes one lexeme is enough to present how the lexis of a particular language (for ex. Macedonian) could be enriched with new lexical meanings. The lexeme *academia* has been selected for this paper.

Кога станува збор за лексиката на еден јазик, обично се вели дека таа е најотворена, но истовремено и најчувствителна област од јазичниот систем. Различни фактори влијаат врз нејзината постојана промена. Тоа е разбирливо ако се има предвид фактот дека лексичкото богатство треба да ги задоволи потребите на еден народ. Во зборовниот состав на еден јазик, покрај своите, се наоѓаат: туѓи, дијалектни, стари, нови зборови ... итн. Преглед на зборовниот состав на еден јазик¹ наоѓаме во толковните речници. Како едни од лексикографските трудови, толковните речници имаат незаменлива улога во стандардизирањето на зборовниот фонд на еден јазик.

Кога зборуваме за толковните, односно еднојазичните речници, во рамките на современата македонска лексикографија и лексикологија, тогаш ги имаме предвид: „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“, ИМЈ, 1-3, 1961-1966 (со разработни 65 000 заглавни зборови); „Толковниот речник на македонскиот јазик“, ИМЈ, 1-4 ... , 2003-2009 ... (со определба за разработка на околу 100 000 зборови) и „Речникот на македонскиот јазик“, З. Мургоски, 2005. Очигледно е дека постои временска дистанција меѓу „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“ од 1961-1966 и новите речници: од 2005 г. на Зозе Мургоски и од 2003-2009 ... од Институтот за македонски јазик (од кој има излезено четири тома).

---

¹ Во еден речник не може да биде опфатен зборовниот фонд на еден јазик во целост (ниту од македонскиот, ниту од кој било друг јазик).

Речникот од шеесеттите, без сомнение претставува едно од најголемите достигнувања на македонската лингвистика воопшто, затоа што, меѓу другото, го одрази „значителниот степен на стабилизација на речничкиот фонд на македонскиот литературен јазик...“².

Развојот на еден јазик е врзан со непрекинливиот процес на обновување и на збогатување на зборовниот состав, на што влијаат општествените промени. Иако е мал периодот од шест и пол децении за големи промени во еден јазик (особено во областа на граматиката), во областа на лексиката, можеме да кажеме дека има појава на повлекување од употреба на одредени лексеми на лексичко ниво, како причина на повлекување на именуваните предмети или појави, а од друга страна има појава на нови лексеми, што секако е под влијание на појавата на нови предмети и појави (за определена средина). Ваквото придвижување, доведува до постојан процес на обновување на зборовниот фонд на еден јазик, а тоа важи и за македонскиот јазик. Треба да се нагласи дека често пати се случува да се јави некое ново значење / да се јават некои нови значења и во рамките на една лексема. Појавата може да се следи особено со лексеми што постојат со векови и при нивниот развој нашле свое место во голем број јазични системи. Во таа насока, нашето размислување ќе биде поткрепено со лексемата *академија*.

Во „Речник на македонскиот јазик“ (ИМЈ, 1, 1961: 7) лексемата *академија* ја наоѓаме со следниве значења:

академија –и *f* *akademija*. **1.** (највисока установа за наука и уметност) академија на науките *akademija nauka*. **2.** (школа) воена академија *vojna akademija*; трговска академија *trgovačka akademija*. **3.** (свечена приредба) свечена академија *svečana akademija*.

Подоцна, во „Толковен речник на македонскиот јазик“ (ИМЈ, 1, 2003: 20) ги наоѓаме објаснувањата:

академија, *мн.* академии *ж.* **1.** Назив на највисока научна или уметничка установа. *Македонска академија на науките и уметностите. Француска академија на науките.* **2.** Назив за некоја школа во ранг на факултет или средно стручно училиште. *Музичка академија. Ликовна академија. Воена академија.* **3.** Свечена приредба по повод некој важен настан. *Беше одржана свечена академија по*

---

² „Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“, ИМЈ, 1, 1961: V.

повод *четириесетгодишнината од смртта на поетот*. II **академски**, академскиот *прид*. *Академски одбор*.

Слични се дефинирањата во „Речник на македонскиот јазик“ од Зозе Мургоски (2005: 7):

академија *f* **1.** институција составена од истакнати научници, уметници, писатели итн., што има за цел да ја промовира науката и уметноста: **академија на науките и уметностите**. **2.** Средна или висока стручна установа за учење или обука: **уметничка академија; музичка академија; воена академија; поморска академија**. **3.** свечена приредба; годишнина

Бидејќи станува збор за интернационален збор, го побаравме и во соодветните речници. Во речникот „Голем лексикон на странски зборови и изрази“, (В. Ширилова, 2001: 32) оваа лексема се дефинира со следниве четири значења:

академија (*грч.* *akademia*) **1.** градина во близината на Атина (чиј сопственик бил некојси Академ, по кого го добила и името) во која Платон поучувал во својата филозофија; **2.** школата на Платон, филозофијата на Платон; **3.** назив на школа со ранг на факултет или на средно стручно училиште (воена академија, музичка академија, сликарска академија и сл.); **4.** назив на највисока научна или уметничка институција; **5.** свечена приредба по повод на некој важен настан.

Четири значења има и во речникот „Современ лексикон на странски зборови и изрази“ (Љ. Микуновиќ, 1990: 30):

академија *грч.* **1.** назив на највисока научна или уметничка установа; **2.** висока школа во ранг на факултет; **3.** назив на некои средни училишта (на пр. трговска, поморска); **4.** Свечена приредба по повод некој важен настан.

Додека, пак, во речникот „Лексикон страних речи и изрази“ (М. Вујаклија, 1980: 19) се дадени следниве пет значења:

академија (грч. *Academia* од особног имена *Akadēmos*; овај човек ја био сопственик врта о којем је реч под 1) **1.** врт у близини Атине где је Платно поучавао у својој филозофији; **2.** Платонова школа, Платонова филозофија; **3.** висока школа за науку или уметност; **4.** назив за највишу научну и уметничку установу; **5.** свечена приредба у славу неког значајног догађаја или неке личности.

Во некои од словенските јазици, ги најдовме следниве дефинирања:

- Во хрватскиот речник „Veliki rječnik hrvatskoga jezika“, (В. Аниќ, 2005: 8):

akademija *ж* 1. *pov. a.* naziv Platonove filozofske škole **b.** od 16. st. učeno društvo onih koji se bave znanostima I umjetnostima **2.** u nekim državama, središnja institucija koja okuplja istaknute znanstevene istraživače umjetnike, pokreće znanstvenoistraživačke projekte i sl. [*redovni, izvanredni, dopisni član ~e*] **3.** Naziv nekih viših stručnih ili umjetničkih škola [*muzička ~a; pomorska ~a; vojna ~a*] **4.** Svečena priredba ...

- Во бугарскиот речник „Български тълковен речник“ (1997: 21):

академия *ж*. **1.** Висше научно учреждение за развитие на наука или изкуство. *Българска академия на науките*. **2.** Наименование на някоя висши учебни заведения. *Музикална академия. Военна академия*. [гр.]

- Во словенечкиот правен речник „Pravni terminološki slovar“ (1999: 16):

akademija – *е* **ж** **1.** *najviša znanstvena in umetniška ustanova*: Slovenska akademija znanosti i umetnosti **2.** *Viskošolska organizacija različnih stopenj*: glazbena, pedagoška, trgovska, vojaška akademija

Во „Dictionnaire de la langue française“ („Le petit Robert, Paris: Dictionnaires Le Robert – VUEF, 2002) p.p. 12-13), еден од толковните речници на францускиот јазик, оваа лексема ги има овие дефинирања: *académie* n. f. – 1508; it. *Academia*, du lat., mot gr. *Akademia* “jardin d’Akadēmos” où Platon enseignait.

I 1. Société de gens de lettres, savants, artistes. *Académie de musique, de médecine, L’Académie des sciences de Berlin*. ♦absolt l’Académie: l’Académie française, fondée par Richelieu en 1635.

2. (XVI) École supérieure. *Les académies d’équitation*. ♦ mod. *Académie de dessin, d’architecture*

3. loc. *Académie de billard*: établissement privé, salle de jeu réservée exclusivement à la pratique du billard.

4. (1808) Circonscription de l’enseignement. *Les facultés de l’Académie de Paris, de Strasbourg. Le recteur de l’Académie de Nancy. Inspecteur d’académie*.

II (de I, 2⁰: académie de dessin, de peinture) Exercice de peinture, de dessin où l’on travaille d’après le modèle nu; ce modèle => 1. nu. *Les “meilleurs morceaux d’académie que Rubens a peints”* (Fromentin). – fam. et vielli Aspect du corps nu. *Elle a une superbe académie*.

Со оглед на фактот што оваа лексема ја има во латинскиот јазик (а потекнува од грчкиот), ќе ги дадеме дефинирањата од два латински речника (латинско-македонски и латинско-хрватски):

- Во речничката статија за *академија* во речникот на Валериј Софрониевски „Латинско-македонски речник“ (2001: 6) пишува:

„Acādēmīa, ae f. Академија, место посветено на херојот Академ, на кое се наоѓала философската школа во која говорел и подучувал Платон; составот и науката на таа школа Acādēmīcus, adi. академски или академиски; Acādēmīci, orum, m. академици, следбеници на Платоновата философија“, а за херојот Академ, во следната реченичка статија, Софрониевски наведува дека е грчки херој.

- Во „Latinsko-hrvatski rječnik za škole“ (1900/reprint 1988: 11) го има сличното значење:

Academia, ae, f. [...] *akademija; s početka gaj posvećen heroju Akademu šest stadija od Atene s gimnazijom, gdje je učio Platon I Platanovci. odatle meton. ona filozofijska škola, kojoj je Platon začetnik pak I sustav I nauka te škole. Ciceron je kao Platonovac nadio imeakademija a) jednoj svojoj vila na morskoj obali blizu Puteola, gdje je spisaop svoje djelo „academica“, i b) mjestancu sličnu atenskoj akademiji na svom tuskulskom dobru. Odatle **Academicus**, adj. akademski ili akademijski (u svakom značenju riječi „academia“), quaestio, istraživanje o akademskoj filozofiji; ...*

Со претставувањето на значењата на лексемата *академија* во различни јазици, може да се забележи дека значењата, главно, се поклопуваат. Најчесто се дефинира со следниве значења: (највисока/научна и уметничка, односно за наука и уметност) *установа, институција*; потоа, со називите: (висока/со ранг на факултет/стручна) *школа, установа*; па, како: *свечена приредба*. Се разбира, во латинските и во речниците на странски зборови, се даваат и првичните значења на лексемата *академија*: *назив на Платоновата философска школа, односно философијата на Платон*, односно местото наречено по Академ.

Отстапувајќи малку, сметавме дека е добро овде да цитираме нешто и за грчкиот јунак Академ. Во митолошкиот речник „Речник грчке и римске митологије“ (Белград, 1979: 12-13) го пишува следното: „Академ – антички херој. Кад су Диоскури упали у Атину да би нашли своју отету сестру Хелену, Академ им је показао место где је Тезеј сакрио девојку (в. Тезеј). Због тога су Спартанци указивали посебне почести Академу, и при каснијим походима на Атику поштедели су његово имање на реци Кефису. Према Академу или Ехедему назван је један гaј у северозападном делу Атине, у коме је 388. г. старе ере Платон утемелио филозофску школу – Академију. Ова школа је постојала све до 529. године.“

Ако се вратиме во сегашноста, ќе кажеме дека за нас беше предизвик толкувањето на лексемата *академија* со значење *средно (стручно) училиште*, особено поради фактот што обично се

поткрепува со примери за: *музичка академија, ликовна академија, воена академија* и сл. (в. „Толковен речник на македонскиот јазик“, ИМЈ, 1, 2003: 20; „Речник на македонскиот јазик“ од Зозе Мургоски, 2005: 7; „Голем лексикон на странски зборови и изрази“, ВШ, 2001: 32; „Современ лексикон на странски зборови и изрази“, ЉМ, 1990: 30 итн.). Колку што ни е позато, лексемата *академија* во овие примери, во образовниот систем, до неодамна, се однесуваше на школи³ во кои можеше да се учи/ да се студира по завршувањето на средното образование: *Музичка академија, Ликовна академија, Воена академија, Полициска академија⁴, Педагошка академија⁵* ... Во последниве години, со зголемувањето на бројноста на новоотворените високи и средни државни и високи и средни приватни школи, ги сретнавме и следниве именувања: „Академија за обука на судии и јавни обвинители“, „Академија Леонтиќ Приватно средно училиште и обучен центар за фризери, шминкери, козметичари и масери⁶“, САБА средношколска академија за бизнис и администрација ... итн. Од наведените примери се гледа дека „Академијата за обука на судии и јавни обвинители“ е на повисоко образовно рамниште од „Академијата Леонтиќ“ и „САБА“, кои се на ниво на средно образование. Оваа нејасност, на прв поглед, може да се разреши ако се погледне во „Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English“, Oxford, 2000: 6. Најпрвин треба да се каже дека во овој Речник има две лексеми: **academia** и **academy**. Од приложеното подолу, може да се забележи дека кај втората лексема во третото значење постои дефинирањето за академија со средно училиште:

aca-demia / ækəˈdɪmiə/ (also *formal* or *humorous aca-deme* / ækəˈdɪ:m/) *noun* [U] the world of learning, teaching, research, etc. at universities, and the people involved in it

aca-demy /əˈkædəmi/ (*pl. -ies*) **1** *noun* a school or college for special training: *the Royal Academy of Music* ◊ *a police/military academy* **2** (usually **Academy**) a type of official organization which aims to encourage and develop art, literature science, ect : *the Royal Academy of Art* **3** a secondary school in Scotland or a private school in the US

---

³ Оваа лексема ја употребуваме со општото значење (институција за образување, в. Мургоски, 2005: 924).

⁴ Официјалниот назив ѝ е „Факултет за безбедност“.

⁵ Педагошката академија во Скопје од 1995 година се преименува во Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“.

⁶ Во дневниот печат имаше и објавен Конкурс за запишување на ученици во ова Приватното средно училиште.

Оттука, може да се заклучи дека лексемата *академија*, која се сретнува со значење на средно училиште, во нашите речници, отсликува дел од современата состојба на образовниот систем во Република Македонија. Двете споменати средни училишта се приватни и обуката (како начин на учење) им е приоритет. Со внесувањето и на ова значење во „Толковниот речник на македонскиот јазик“ (ИМЈ, том 1, 2003: 20), само се потврдува општата карактеристика на Речникот, дека претставува еднојазичен описен речник на македонскиот јазик, а дека според неговата намена, влегува во редот на речниците со најупотребуваната лексика на соодветниот стандарден јазик (во случајов, на македонскиот стандарден јазик).

Литература

Кирилица

- „Български тълковен речник“. 1997. София.
Вујаклија. Милан. 1980. „Лексикон страних речи и израза“. Београд.
„Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. 1-3. 1961-1966. Скопје.
„Толковниот речник на македонскиот јазик“. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. 1-4. 2003-2009. Скопје.
Микуновиќ. Љубо. 1990. „Современ лексикон на странски зборови и изрази“. Скопје.
Мургоски. Зозе. 2005. „Речникот на македонскиот јазик“, Скопје.
„Речник грчке и римске митологије“. 1979. Белград.
Софрониевски. Валериј. 2001. „Латинско-македонски речник“, Скопје.
Ширилова. Велика. 2001. „Голем лексикон на странски зборови и изрази“. Скопје.

Латиница:

- Anić. Vladimir. 2005. „Veliki rječnik hrvatskoga jezika“, Zagreb.
„Latinsko-hrvatski rječnik za škole“. 1900/reprint 1988. Zagreb
Le petit Robert. 2002. „Dictionnaire de la langue française“, Paris: Dictionnaires Le Robert – VUEF.
„Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English“. 2000. Oxford
„Pravni terminološki slovar“. 1999. Ljubljana.